

Dohnal, Josef

Román Sanin jako příklad změny v modelu světa

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2005, vol. 54, iss. X8, pp. [101]-108

ISBN 80-210-3691-5

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103259>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF DOHNAL

ROMÁN SANIN JAKO PŘÍKLAD ZMĚNY V MODELU SVĚTA

Román M. P. Arcybaševa Sanin (vydán poprvé v roce 1907, knižně pak 1908) vzbudil již ve své době značnou pozornost a většina ohlasů, která se po jeho vydání objevila, byla spíše odmítavá, některé ohlasy byly kategoricky negativní.

Cílem našeho příspěvku není hodnotit, nakolik byl odsudek kritiků románu oprávněný, na čem byl založen a z jakých pozic byla kriticky orientovaná polemika vedena, sledujeme cíl jiný: nakolik mohl být odsudek románu svědectvím toho, že román přináší jiný pohled na svět, než byl ten zatím „obvyklý“, pro dobu vzniku románu charakteristický. Koresponduje to s naší snahou sledovat proměny literárního vývoje na změnách ve vytváření tzv. modelu světa.

Co modelem světa rozumíme? Je to komplexní pojem sloužící k postižení způsobu zobrazení reality světa (jeho modelování) v konkrétním literárním díle nebo v jejich souhrnu; konkrétní model světa může být podáván jak jednotlivým literárním dílem, tak jejich souborem tehdy, kdy tento souhrn děl zachycuje stejný model světa jako jednotný, ucelený, téměř neměnicí se koncept. Model světa má subjektivně-objektivní charakter (někdy se objevuje označení endocept) a na jeho vytváření působí mnoho obtížně poznatelných vnitřních (subjektivních, s osobností autora spojených) faktorů stejně jako dlouhé řady axiologicky usměrněných, behaviorálně ovlivněných a utilitárně pragmaticky zaměřených interakcí tohoto autora jako specifického jedince s vnějšími podněty sociálního i objektivně materiálního charakteru i faktory ještě obecnější jdoucí až ke specifickým lidského bytí jako takového. Kvantita vlivů, které se do modelu světa a procesu jeho vytváření, je značná, jejich komplexita velmi rozdílná (někdy jediný dílčí fakt dokáže významně „posunout“ celý do té doby relativně stabilní model světa), takže výsledný model světa zahrnuje mnoho dílčích faktorů vnímaných jak racionálně, tak intuitivně. Tato mnohost „podkladových impulsů“ pak významně ztěžuje plnou objektivaci daného modelu světa v procesu jeho poznávání při interpretaci zvoleného literárního textu.

Jak se model světa v literárním díle projevuje? Lapidárně řečeno, mnohostranně. Model světa nachází svůj odraz již v samotném chápání literární tvorby,

tedy v zásadním přístupu k tomu, *proč* literární dílo v autorově literární práci vzniká (jedná se o základní „ukotvení“ daného díla v kontinuu života společnosti vyvíjející se v čase). Další vrstvou prodchnutou jinými aspekty modelu světa je formální stránka, tedy *jakou má v literárním díle onen svět, modelovaná realita podobu, strukturu, jak se s tímto pojetím literární dílo vyrovnává a nakolik a v čem je lze poměřovat s do té doby platnými typy literárních útvarů, které buď napodobuje, anebo se s nimi svým způsobem vypořádává, překonává je, hledá svoji vlastní formu zobrazování skutečnosti, uměleckou formu, kterou strukturuje realitu. K tomu nutně patří i otázka toho, co je formováno a strukturováno – tedy dominantní stránky jeho předmětu, obsahu, který je jím zpracováván – jde nejen o obsah (materiál) sám, ale i o jeho výběr, šíři i hloubku záběru. A konečně třetí podstatnou složkou se stává to, z jaké axiologické pozice nahlíží sám obsah – tedy co je hodnotné a co nikoli, pokud se takový rozdíl vůbec dělá.*

Jak vidno, je model světa sám o sobě složitý útvar, specifický konstrukt, který podléhá vývoji ve všech svých třech základních výše vyjmenovaných dimenzích.

Jak to tedy bylo s románem *Sanin*?

Úroveň první – ukotvení v kontinuu umělecké tvorby. Román vznikl v době, která celým svým vývojem logicky směřovala k podstatně jinému způsobu zátěže jedince, než bylo do té doby zvykem. Především ruský kritický realismus „obtěžkal“ své hrdiny kritickým myšlením a tušením potřebné změny, posláním tuto změnu připravovat slovy nebo činy; román chtěl vychovávat, ať už jedince nebo společnost. Jedinec byl předvojem dalších podobných, nebyl tu sám za sebe, ale „pro druhé“. Příkladem toho jsou hlavní postavy Turgeněvových románů nebo románů L. N. Tolstého. Stačí připomenout Insarova z románu *Vpředvečer* (Nakanune), anebo neúspěšného Něždanova z jeho *Noviny* (Nov'), stojí za to zmínit Levinovy osudy i úvahy z Tolstého *Anny Kareninové* nebo román *Vzkříšení* (Voskresenje), jehož hlavní představitel prochází velkou přeměnou a domnívá se, že ji přenese i na svoji dřívější oběť. Otázky po vyšším smyslu lidského života, pocity viny a vyrovnávání se s nimi, poselství odpovědnosti za sebe i za druhé se však v prudce se měnící ruské společnosti stávaly jedním z témat, nikoli už ale hlavním. Symbolistická literatura odvedla hrdinu od současné reality – stejně jako kdysi romantický hrdina i symbolistický reflektující subjekt necítil současnost a zjevnou materiální a sociální realitu jako svůj hlavní živel. Kromě toho poměrně silná naturalistická literatura té doby přichází s koncepcí akceptace reality takové jaká je; důležitým se stala deskripce jako výraz přijetí toho, co je. Odtud pak je už jen krok ke zrození hrdiny, který realitu kolem sebe bere jako danou, nesnaží se ji nijak měnit, ale na druhé straně se zaměřuje na sebe, silného jedince, který nechce být nástrojem nikoho a ničeho. Rozvolnění sociálních vazeb, výrazný vzestup samostatnosti a možnosti žít individuálně bez ohrožení spolu s osobní silou a nespornou inteligencí, klima „přehodnocování všech hodnot“ stejně jako idea „nadčlověka“ vycházející z Nietzscheovy filozofie toto paradigma chování „nadříkávaly“. Zdá se tedy, že objevení se literární postavy nového typu „bylo na spadnutí“.

Sanin tak jakoby delší dobu očekávaný blesk nikoli však ze zcela čistého nebe propojil nějakou dobu již více či méně běžné naturalistické vnímání člověka jako bytosti nesoucí i přes svoji vysokou inteligenci mnohé znaky živočišného světa s novým a mimořádně silným odklonem od stereotypů society. Tento odklon také nebyl ani v ruské literatuře něčím absolutně novým – nejpozději od romantismu se hrdinové vzdalovali od society; pak byl tento model překryt dominujícím modelem příslušnosti k societě; od Bělinského dokonce spisovatelé svými hrdiny a situacemi, v nichž se ocitali, societou programově mapovali (viz typologizace literárních postav) a snažili se přispět k jejímu zdokonalování. Až později přicházejí první signály opětovného odklonu od společnosti a jejích norem, morálky i očekávání – snad nejostentativněji to udělal Dostojevského hrdina – autor zápisků z podzemí. Jenže nikdy zatím nebyly podmínky lidské existence natolik příznivy realizaci takového modelu jako na samém počátku 20. století.

Arcybašev v Saninovi tedy vytváří nový stupeň modelového přístupu k životu, stupeň možný právě v tom stádiu vývoje organizace society, které nese technický vývoj a myšlenkový stav společnosti na počátku 20. století. Spojuje v novém modelu prvky do té doby již parciálně existující a navzájem je propojuje tak, jak to odpovídá dobovému kontextu a dobovým podmínkám. Vzniká pro vývoj ruské literatury nový výrazný typ literárního hrdiny s novou životní filozofií čerpající svoji energii a svůj „základ“ z podmínek, které umožnila nová doba a její atributy.

Druhý moment, tedy strukturální prvek velmi těsně souvisí s prvním. Jak vypadá svět, ve kterém jedinec preferuje maximální nezávislost na ostatních, to ukazuje Arcybašev na rozeklaném sociálním organismu a jeho konkrétním zachycení.

Volí románovou formu – formu určenou pro komplexnější zobrazení, pro složitější jevy, spleťtější časové, prostorové, vztahové i hodnotové konstrukce. Svět modelovaný jeho románem však již tak komplexní není. Arcybaševovo modelování se odehrává na několika základních osách, na jejichž krajních pólech se ocitají antinomicky pojímané hodnoty. Je tu podle našeho názoru několik málo základních rovin/os, jež jsou tematizovány:

- osa jedinec a jeho morálka versus „všichni ostatní“ a jejich morálka;
- osa silný svébytný jedinec versus skupina jeho vrstevníků podstatně slabších a silné akce a jasného názoru neschopných či téměř neschopných;
- osa silný jedinec důsledný ve svých činech versus zdánlivě silný jedinec projevivší se jako slaboch ve chvíli, kdy došlo k jejich střetu;
- osa mužský princip versus ženský princip a konečně poslední osa; tj.
- osa volného života (živaja žizní) podle sebe versus života podřízeného, okleštěného.

Všechny tyto osy by se daly shrnout do jediné: maximální individuální svoboda „silného“ jedince kontra zbylý svět; jako druhá linie by se možná dala vymezit ještě linie vymezování role obou pohlaví, tedy linie mužská role kontra role ženská.

Taková strukturace modelované reality přivádí k mnoha důsledkům, z nichž jednou je právě ona vysoká míra antinomičnosti, tematizování protikladnosti, tendence k černo-bílému vidění. Antinomičnost nebyla v ruské ani v jiných literatu-

rách ničím novým, Arcybaševův román ji však dovádí do nové polohy. Není to již turgeněvský Bazarov, který protestem proti hodnotám „otců“ odmítá staré hodnoty, nepřichází však s novými. Sanin jako by realizoval Nietzcheho heslo „přehodnocení všech hodnot“ v duchu toho, co říká jeho Zarathustra: „Mnoho neduživého lidu bylo vždy mezi těmi, kdož básní a po bohu běsní; vztekle nenávidí poznávajícího i oné nejmladší z ctností, jíž jest jméno: poctivost.“¹ Sanin se v Arcybaševově podání stává *poctivým* v tom, že nic ze svých pocitů a myšlenek vlastně nezastírá. Ostentativně se vymezuje proti všem ostatním, až je uráží, dráždí, případně dokonce ničí svými názory tak odlišnými od jejich. Má pocit, že našel novou životní polohu – plné osamostatnění, neakceptování mnoha „pravidel“ tehdejší společnosti (viz např. odmítnutí souboje se Zarudinem) a současně splynutí s jakousi prázdnou životní silou. Svými názory provokuje, nebere si servítky, je vždy svůj. Snaží se tak i žít. Vytváří nový model životní filozofie – filozofie silných samostatných jedinců, kteří si osobují právo stanovovat sami zásady, podle kterých budou žít. Sám při jeho realizaci cítí vnitřní rozpor či nejistotu vlastně jen jedinkrát: při schůzce s Karsavinovou, kdy Sanin málem podlehne vášni, ale nakonec se ovládne a schůzka končí spíše trapně.²

Celistvý svět je pro Sanina složen z jeho světa a světa těch druhých. Ti jsou sice také sami, ale nedokáží nebo nechtějí se svého světa držet, nechtějí v něm přebývat, otevírají jeho hranice. Sanin volně vstupuje a volně vystupuje, aniž by ztrácel svoji specifickou „zapouzdřenost“ ve svém individuálním světě – všude je mezi ním a ostatními cosi, co jej odděluje – jiné názory, nesdílení jinými přijatých či respektovaných norem, jiný vztah k životu a smrti.

Svět v románu není komplexní – je to svět mladé generace, kam vlastně nepatří nikdo mimo ni. I tento svět je ale rozdělen na úspěšné a neúspěšné, na muže a ženy, na ty, kdo jsou schopni činu, a na ty ostatní, slabé a nesamostatné. Svět modelovaný románem je světem mnoha individuálních životních prostorů a osudů spíše nespojitých; jako by je spojoval jen stejný čas a prostor, vše ostatní je rozděluje.

Román ztrácí jednotící pohled na celek – hlavním a téměř jediným centrem je Sanin, jeho osudy a jeho pohled na život, a to ještě jen v čase a prostoru románu. Za něj téměř ani myšlenkami nevybočí – nezajímá jej historie (snad jen jako něco, co stanovilo normy, od kterých se on sám odlučuje a distancuje), nemá ani budoucnost – nekuje plány, nežije představami o tom, co bude, nemá cíle kromě „žít svůj život, užít si svůj život“ s tím, že je na druhých, aby si totéž dokázali vybojovat, uhájit také oni sami. I zachránění Lídy před utopením postrádá hlubší zakotvení³ – je jen momentálním impulsem.

¹ Nietzsche, F.: Tak pravil Zarathustra. Olomouc 1992, s. 26.

² „Ovládla ho směsice mučivých pocitů: připadalo mu hloupé najednou se přestat objímat. Nejistě se pokoušel pokračovat a zkoušel se na ni vrhnout, ale ona se stejně rozpačitě a nejspíše bránila. Celý ten krátký bezmocný zápas ho naplnil beznadějným vědomím nedůstojné, komické a ostudné situace. Bylo to celé už pouze směšné a nepřístojné. V okamžiku, kdy její sflý ochabovaly a skoro se mu poddala, ji rozpačitě pustil.“ Arcybašev, M.: Svůdce. Praha – Litomyšl 1999, s. 263–264.

³ „Nejdřív ho napadlo, aby odešel a nebránil jí (utopit se – J. D.), ať jedná, jak uzná za vhod-

Tematizováno je odcizení, rozluka, separace. Základním atributem sociálního světa je disparátnost, nespojitost, základním časem přítomnost, základní jednotkou silný jedinec, vše ostatní je mlhavé, nekonkrétní, jakoby nepotřebné.⁴ Objevuje se tu dokonce téma tak příznačné pro tematizování rozdílu generací (Turgeněv, Bělyj, Andrejev...) – u Sanina však nenacházíme rozbroje, generační konflikt s otcem, nýbrž střet s matkou ve scéně, kdy jí Sanin oznamuje, že se Lída rozešla se Zarudinem a bude si brát Novikova. Scéna graduje do konfliktu, který, byť nakonec ústí do smíření, ukazuje, nakolik cizí matka Saninovi je:

„Takhle se s matkou nemluví!“ vyjela na něho.

„Kdo takhle nemluví?“ zeptal se Sanin a úkosem na ni pohlédl. Hleděl na ni a poprvé si uvědomil, jak tupý a malicherný výraz mají její oči a jak nejnepřívětivěji jí trčí na hlavě čepeček, načepýřený jako slepičí hřebínek.“

Zatímco konflikt synů s otcem mohl být vykládán pod vlivem psychoanalýzy jako výraz oidipovského komplexu, konflikt s matkou je výrazem distancování se od generace rodičů jako důkazu úplného osamostatnění se i od vůbec nejbližších z blízkých lidí.

Propojení člověka s přírodou je tu také omezeno – spíše na pocity než na reálné bytí v přírodě a s přírodou. Nepotřebují se navzájem, příroda je spíše rekvizitou než integrální součástí zobrazovaného světa. Arcybašev jako by našel pro Sanina dimenzi, která odpovídá technicistnímu pojetí moderního světa – vzít si od přírody, když už ji máme, co nejvíc.⁵ Sanin přírodu nechápe – jen v jejím prostředí někdy žije, dotýká se jí.⁶ Jen na chvíli po svém zachránění pocítí Lída splynutí s přírodním světem⁷ – v ostatní době žije mimo něj, jen ve světě sociálním, který jí zklame, když zjistí, že Zarudin její těhotenství neví – dokonce i ona elementární vazba muže a ženy ve jménu jejich dítěte přestává platit.

Není to však jen Sanin, kdo se odlučuje od svých blízkých. I mezi ostatními postavami románu nacházíme momenty rozchodu. Dokladem je např. náhlá změna postoje Tanarova k Zarudinovi; byl jedním z jeho nejbližších přátel, ale

né, ale její prudké, zřejmě bezděčné a trýznivé pohyby v něm vzbudily lítost.“ – Arcybašev, M.: Svůdce. Praha – Litomyšl 1999, s. 140.

4 „Unavovala ho zloštná tupost a lidská hloupost, které ho obklopovaly a pocházely jak od zlých a ošklivých, tak od dobrých a krásných lidí. Otočil se a odešel.“ – Arcybašev, M.: Svůdce. Praha – Litomyšl 1999, s. 209.

5 „Můj život, to jsou moje příjemné i nepříjemné pocity a co je za tím – čert to vem!“ – Arcybašev, M.: Svůdce. Praha – Litomyšl 1999, s. 90.

6 „Ovládaný smutnými, dráždivými pocity, viděl všechno kolem sebe – sestru, vzdálenou oblohu i temnou zahradu – v pochmurném chladném světle. Nechápal, že v tiché nehybné zamyšlenosti se neskrývá smutek, ale plný život.“ Arcybašev, M.: Svůdce. Praha – Litomyšl 1999, s. 104.

7 „Nadšeně a užasle, s nepoznaným rozjařením, každou částičkou své bytosti vnímala mohutný radostný proud okolního života. Tajil se ve slunečním svitu, v zelené trávě, v prosvětlené, plynoucí vodě, v usmívající se bratrově tváři i v ní samotné. Jako by to všechno viděla a cítila poprvé. Žít, volalo to v ní ohlušivě a jásavě.“ – Arcybašev, M.: Svůdce. Praha – Litomyšl 1999, s. 145.

poté, co byl svědkem Zarudinova ponížení (facka od Sanina jej srazila k zemi, Tanarov sám se ale snažil Zarudinovi pomoci a Sanina napadnout), vztah končí.⁸ Dokonce mu pak škodí tím, jak o něm a o jeho ponížení vypráví ve vojenském klubu ostatním.

Svět lidský i svět přírodní nejsou komplexní – vlastností zobrazovaného světa jsou naopak sekvenčnost, izolovanost. Tento svět je bez tajemství, bez hloubky. Jedinou „hloubkou“ jsou myšlenky na klid svědomí a na osobní svobodu, na „užití si života“. Velmi zřetelně tyto axiologické aspekty Saninovy životní filozofie vystupují v jeho rozhovoru se Solovejčikem – na jeho otázky reaguje Sanin několikrát replikami, které dosti přesně vypovídají o jeho životním krédu:

„...to všechno jsou staré báchorky o mravním vítězství. A přitom náramně prostoduché... Mravní vítězství nespočívá v tom, že neprodleně nastavíte tvář, ale v tom, že máte klidné svědomí. A když to docílíte, pak je všechno věc náhody a okolností... Není nic horšího než otroctví – to je to nejstrašnější na světě –, když člověka až do morku kostí rozhořčuje nějaké násilí⁹, a přitom se mu podřizuje ve jménu něčeho silnějšího...“¹⁰

Obhajuje tak to, že Zarudina, jak mu Solovejčik vyčítá, svou fackou vlastně zabil. „Slabý“ a váhavý Solovejčik hledající odpověď na otázku, jak má žít, dostává jasnou odpověď: „Máte pravdu, to se nedá naučit: umět žít – k tomu je zapotřebí talent. A kdo ho nemá, buďto zahyne, anebo si zničí život tím, že ho promění v ubohé živoření bez světla a radosti.“¹¹ Na přímou otázku, ve jménu čeho člověk žije, Sanin odpoví: „To nikdo neví.“ – a na úpěnlivý dotaz na budoucnost jako možný smysl lidského bytí „To tedy znamená, že všechno je prázdnota? Že nic neexistuje?“ Sanin lakonicky odpovídá: „Podle mého nic...“¹² a odsuzuje tak vlastně dalšího člověka na smrt – Solovejčik se po rozhovoru v noci oběsil.

Hodnotový systém (třetí dimenze modelování světa), který je se Saninem spjat, je tedy vcelku velmi jednoduchý – patří do něj především individualistické měřítko: středobodem světa a mírou všeho je jedinec, který „má právo“ soudit podle sebe a nic jiného nedbat v úvahu, pokud to tak chce. Domníváme se, že není třeba tuto tezi nějak zvlášť prokazovat – již výše uvedená citace ji potvrzuje. Pro román charakteristické spíše vyhraněné černo-bílé vidění pracuje s tezí,

⁸ „Takový skandál! svařtil obličej a pokračoval v chůzi. A všechno ten hlupák! vzpomněl si zlostně na Zarudina. Měl snad zapotřebí spráhnout se s takovou sebrankou? Hnus! [...] Ještě dnes musím k plukovníkovi a vysvětlím mu, že s tím nemám nic společného...rozhodl se a cinknul klíčkem.“ – Arcybašev, M.: Svůdce. Praha – Litomyšl 1999, s. 219–220.

⁹ Zdá se, že i však toto slovo nabývá v kontextu Saninových výroků význam „přlkoří dějící se jedinci“ – bylo by je pak lze interpretovat spíše opět jako volání po „svobodě“ jako nepodřizování se čemukoli, co mne jako „silného jedince“ omezuje; ve svých důsledcích pak tato filozofie vede Sanina dál – k tomu, že „svobodně“ jedná bez ohledu na následky, které to zanechá na druhých.

¹⁰ Arcybašev, M.: Svůdce. Praha – Litomyšl 1999, s. 229.

¹¹ Arcybašev, M.: Svůdce. Praha – Litomyšl 1999, s. 229.

¹² Arcybašev, M.: Svůdce. Praha – Litomyšl 1999, s. 229.

že podřízení se individua čemukoli jinému, než svému chtění a svému zájmu, je „otroctví“. A to není hodno svobodného člověka, který jako „silná osobnost“ má/musí/chce „otroctví“ popřít, zbavit se ho. Morálka a ohledy na druhé stojí mimo tuto základní hodnotovou orientaci. Třebaže ji lze na počátku 20. století chápat¹³, jen obtížně lze souhlasit s vypjatým egocentrismem, který se v Saninově chování a uvažování projevuje. Zdá se dokonce, jako by spisovatel ani nehodlal tuto hodnotu „propagovat“ či „prosazovat“, ale jako by začínal zachycovat tendenci, která o sobě dávala znát – jen ji poněkud zvýraznil. Projevuje se v tom spíše realistický postoj vycházející ze stále intenzivnější rozdělenosti společnosti na jednotlivá individua s rozvolněnými vzájemnými vztahy.

Z dnešního pohledu bychom možná mohli uvažovat o Saninově asertivním chování. Dá se dokonce předpokládat, že právě tak budou jeho chování a jeho výroky vnímány čtenářem počátku 21. století. Nemůžeme s tím však tak docela souhlasit, neboť Sanin podle našeho názoru nejedná asertivně, ale daleko víc egoisticky právě proto, že nebere v úvahu oprávněné zájmy ostatních; třebaže je jeho chování v určité míře vyvoláno vyvíjejícím se hodnotovým kontextem doby vzniku díla, je postava Sanina právě pro svoji výrazně individualistickou a sebestřednou tendenci spíše varováním před typem, jehož zrod již začal.

Druhým výrazným prvkem, který román odlišuje od ostatních, je zvýraznění antagonistického vztahu mezi oběma pohlavími. Muži i ženy v románu poměrně často otevírají tuto otázku jak sami ve svých vnitřních monologích, tak v rozhovorech s druhými. Cítíme, jak se tím otevírá do té doby stále poměrně silně tabuizovaná oblast. Tematizace pohlavnosti a jejího místa v životě je zdůrazněna věkovou homogenitou Arcybaševových hrdinů – všechno jsou to mladí lidé vstupující do života. Třebaže jsou ve svých úvahách mnohdy na svoji dobu dosti nekonformní, přesto někdy volí značně konformní řešení¹⁴. Saninův ve značné míře nadřazený pohled na ženy přesně odpovídá období náhlé otevřenosti sexuálního tématu – Saninovy myšlenky či výroky přesně zapadají do počínající etapy „nepřátelství obou pohlaví“: žena je pro Sanina nejen sociálním, ale i jasně sexuálním objektem, což platí i pro jeho vlastní sestru. Spíše objektové vnímání sugeruje právě onu nadřazenost – stále ještě přiznává ženě závislost, ještě trvá pocit, že je „hračkou“ pro muže. Do značné míry pak toto objektové pojetí platí i pro sebereflexi Arcybaševových ženských hrdinek – sugeruje se tím stav zmatku, kdy ve vědomí začínají prosvítat nové vzorce sociálního chování, realizují se pak ale mnohdy právě archetypy staré.

13 Dokonce ji lze do jisté míry pokládat za *ad absurdum* dotažené pojetí rozumného egoismu revolučních demokratů.

14 Platí to především pro Saninovu sestru. Její úvahy jsou nejdříve značně emancipované: „... převládá trpký pocit urážky, že čím víc rozkoše jako mladá a hezká žena poskytne mužům i sobě, tím víc ji budou přezírat. Proč? Kdo jim dal právo? Nejsem snad stejně svobodný člověk jako oni? ... Celá její mladá bytost si nárokovala přijímat od života všechno zajímavé, příjemné a potřebné, a taky právo nakládat se svým krásným, silným tělem, které patří výhradně jen jí, podle libosti.“ Arcybašev, M.: Svůdce. Praha – Litomyšl 1999, s. 58. Později však podlehne stereotypu a po rozchodu se Zarudinem si sáhne na život.

V hodnotové protikladnosti této i jiných zmiňovaných antinomií je pak značný přínos Arcybaševova románu – je výrazným dokladem změn, ke kterým na počátku 20. století dochází v sociálním životě.

Román tyto změny oslovuje a zakládá na nich v něm modelovaný svět. Stává se tak jako jiné svědectvím toho, jak se jiná třída zahrnující reálný život, jeho vidění autorem a dostupné formální prvky podílejí na tom, jaký svět a jak bude v literárním díle modelován.